

VLADISLAVA GORDIĆ PETKOVIĆ

Kilenc utazás

A kortárs szerb irodalmat három narratív stratégia – a posztmodern szöveges játék, a történelem újraírása és a megszállott vallomás – keverékeként lehetne definiálni. Az írókat leginkább foglalkoztató téma, amely jelen tanulmány tárgya lesz, a valóság újra felfedezése. Az, ahogyan a szerzők különféle képp ragadják meg a tényeket és a fikciót, s tárják fel mindeközben e kettő közt az összemossódó határokat. Ennek a játékos birtokháborításnak pedig a közel- vagy a régmúlt aktuális eseményeinek tükrében kirajzolódó metafikció az eredménye.

Radoslav Petković regényei, a *Sors és körvonal* (*Sudbina and komentari*, 1993) és *A halál tökéletes emlékezete* (*Savršeno sećanje na smrt*, 2008) azt tárják fel, hogy a háború, a forradalmak és a zavargások miként formálják mind a társadalom történetét, mind az egyén életútját. A szerző csavarint egyet a kevésbé ismert történelmi tényeken, hogy furcsa mód összehozzon egymással irodalmi hősokeket és történelmi személyiségeket térben és időben. Így például Petković utolsó regényében az ír költő, William Butler Yeats jelenik meg a XIV. századi Konstantinápoly omladozó világában, mégpedig egy fiatal férfi álmában, akit kísérletezgetése a varázslással egyszerre pappá teszi. Mivel a hatalom elítéli a varázslás gyakorlását, még akkor is, ha a várost a közelgő ottomán inváziótól mentené meg, Philariont egyedül a vallás felvétele óvja majd meg a haláltól. Ez a fiatal férfi azonban később mint kötelességtudó szerzetes is találkozik a mágiával titokzatos tanítójának köszönhetően, aki egyszerre filozófus és varázsló. A miszticizmusban, filozófiában és pikáns történelmi csemegékben bővelkedő, *A halál tökéletes emlékezete* egyszerre ezoterikus thriller és kalandos útirajz, amellyel hogy egy varázslóról szóló fejlődésregény. Petković előző regényében, a *Sors és körvonalban*, amely elnyerte az összes szerb irodalmi díjat, letartóztatnak egy szerb értelmiségit Budapesten az '56-os forradalom alatt, s az ő sorsát keresztezi egy elődjének és névrokonának kalandos története. Ő egy XIX. századi tiszt, aki belekeveredett a körülötte élő, látszólag jóindulatú emberek cselszöveiseibe és ármánykodásaiba. Petković sokrétű és tekervényes narratívája, amely tele van iróniával és bizonytalansággal, igen kedvező kritikai fogadtatásra lelt mind otthon, mind külföldön, ugyanis a regényeit eddig már magyarra, franciára, németre, görögre és bolgárra is lefordították.

Dragan Velikić regényei, amelyek főként az egyén identitáskeresésével foglalkoznak Délkelet-Európa nyug-

talán színpadán, német nyelvterületen letek pozitív visszhangra. Velikić-et kifejezetten a száműzetés mint modern állapot foglalkoztatja, miközben személyes élet-történeteket vizsgál európai városok falai mögött, a Földközi-tengertől egészen Közép-Európáig. Sokat dicsért regényének, az *Orosz ablaknak* (*Ruski prozor*, 2007) a hőse, Rudi Stupar szülővárosából, Szabadkáról északra utazik, hogy új életet teremtsen, olyat, ami fajgyűlölettől és háborús konfliktustól mentes. A regény jelentős része Budapesten játszódik, ahova Rudi sikeresen áttelepül, míg a város „szerb Casablancává” nem alakul a NATO légi támadásai elől elmenekült szerb száműzöttek beözönlése után. Velikić akkor van igazán elemében, amikor Polától Hamburgig bemutatja a városokat, s e betétek többet jelentenek annál, mintsem hogy pusztán adalékként szolgáljanak a karakterek identitáskereséséhez.

A politika és a fantasztikum iránti együttes érdeklődés figyelhető meg Sreten Ugričić fiktív opuszában, ami műfajilag a politikai allegória és a sötét tündérmese közé tehető. Ahogy más művekben, a fantasztikum itt is a valóság észlelésével és elferdítésével kezdődik. Így utolsó regényében, *Az ismeretlen hőshöz* címűben (*Neznanom junaku*, 2010) Ugričić ügyesen kombinálja Koszovó égető kérdését disztópiával és mesével, 2014 Szerbiáját olyan sivár országnak látva, amelyet terror és gőg, korrupció és rendetlenség jellemez, és az egyetlen szabad média ezen a lehangoló helyen a telepátia. A szerelmi történet ebben a világban természetesen tragédiába torkollik, de nem a megszokott módon: a szerelmesek egyetlen együtt töltött éjszaka után meghalnak gázmérgezésben, még azelőtt, hogy sikerült volna a narratíva főszereplőivé válniuk. Ugričić bátran használja a történelmet és a politikát mint dekonstruált metaforákat, hogy bemutassa, azok megfojtják a szerelmet és általában véve az életet. Egy fal felirat, amely azt hirdeti: „Szerbia öl”, az egyszerű valóság egy darabjából a fenyegetés fogalmává alakul, s a regény egész világát áthatja.

David Albahari azután, hogy a kilencvenes években Kanadába költözött, természetesen új fikciót alkotott, melyben a hit-, a nyelv- és az identitáskeresésre fókuszál egy nehezen érthető történelmi tabló keretein belül. Petković-csal ellentétben, aki részletesen kidolgozta műveinek történelmi hátterét, Albahari szereplője belső dilemmáinak klausztrófobikus világát tárja elénk. A *Csalétek* című (*Mamac*, 1996) regényének szereplője olyan környezetben mozog, ami nem ellenséges, viszont javíthatatlanul közönyös – ami nem veszélyes, de veszélyesen képtelen tolerálni az identitás, a történelem és a szülőföld rejtélyeit megoldani próbáló számkivetett hős introspekcióját és elszigetelődését. Kanada elidegenített utópiává vált, amelynek lassúsága és egyszerűsége álomszerű, de egy-

szerre ijesztő és természetellenes is. Talán Albahari az egyetlen szerb történetmesélő, aki sikeresen egyensúlyozik a két táj és a két nyelv között: bár Kanadában él, szerbül ír a szerb közönségnek olyan problémákról, amelyek egyszerre lokálisak és globálisak – mint például nabokovi kisregényében, a *Ludwigban* (Ludwig, 2008), amely a plágium és a meg nem érdemelt irodalmi hírnév kényes témájával foglalkozik.

Mileta Prodanović elbeszéléskötete, az *Agnus Dei* (Agnes, 2009) a csoda és a bűnbánás motívumai körül forog, és úgy használja az átmenetet, mint a nemzet vagy mint az egyén törekvésének jelképes állapotát. Az iróniával és groteszk elemekkel átszótt történetek anekdotákhoz vagy karcolatokhoz hasonlítanak, amiket egy objektív, ám zavarban lévő riporter kollokvialis és joviális tónusa jellemez. Például a *Patriotizmus* című történet a „Mária Magdaléna” nevű vallásos rendről szól, amelynek feladata, hogy az első világháborúban harcoló katonáknak szexuális kielégülést nyújtson. Másrészt fantázia, vallás és paródia keverednek, hogy hangsúlyozzák napjaink világának abszurd elemeit. Így például az *Agnus Dei* című történet egy olyan csodáról szól, ami ott történik, ahol a legnagyobb szükség van rá, súlyos materiális problémák közepette. A narrátor egy üzletember, aki koldusok alkalmazásából gazdagodott meg, csak hogy egy napon rá kell jönnie, hogy a szegényekből álló kompániája minden magyarázat nélkül birkanyájá változott. Az erkölcsi és vallásos képmutatás szatíra és katarzis keverékét eredményezi azután, hogy mindenféle csodát idézett elő: cirkuszi állatok hirtelen kikottyantják egy tömeggyilkosság történetét, vagy egy idős hölgy szó szerint felneveli a „homo machiavellicus” új generációját egy sima paradicsomszöszből. A képmutatás, a kapzsiság és a blaszfémia gyakori motívumok Mileta Prodanović regényeiben is, mint például a *Gyűjtemény* (Kolekcija, 2006) esetében, amelyben összekapcsolja a művészettörténetet a bűnügyi feljegyzésekkel és botránysztorikkal való posztmodern kísérletezéssel, hogy vizsgálja a hiányzó ezüstkészlet eltűnésének veszélyes misztériumát.

A szerb írók – legyen szó játékos vagy vallomások stílusban íróról, aki vagy megcsavarja a főnarratívát, vagy meghitt történetekhez ragaszkodik – a férfi írókkal ellentétben a boldogságkereséssel foglalkoznak.

Mirjana Đurđević regénye, a *Kaya, Belgrád és a jó amerikai* (Kaja, Beograd i dobri Amerikanac, 2009) családtörténet és kitalált dokudráma a húszas és az ötvenes évek közti Belgrádról, amelynek kegyetlenül vidám története összekapcsolja a melodramát a szatírával és a misztériummal. A regény részben rekonstruálja a kalmükök történetét: ők azok a nyugat-mongolok, akiknek Belgrádban épült szentélye az egyetlen buddhista imád-

kozhely volt Európában 1929 és 1944 között. A szerző felhasználja azt a pár történelmi feljegyzést, ami a kalmükökről létezik – arról a közösségről, amely áttelepült Belgrádba azután, hogy az orosz forradalom idején elmenekült a bolsevikok kegyetlen megtorlásai elől. Az elbeszélés középpontjában egy kalmük lány, Kaya áll, aki elkápráztatja az USA Jugoszláviában élő és híres nyelvészként közzismert nagykövetét, John Dyneley herceget. A lány az ő védencévé válik, és egyszerre vidám, egyszerre veszélyes vállalkozások – mint például a templomi ereklyék elrablása vagy a náci kísérletezések – kiötlője lesz. Kaya és a jó amerikai nagyon közeli barátai a szerb íróknak, Mica Đurđević-nek, aki a regény szerzőjének írói alteregója. Mirjana Đurđević humoros karcolatot dedikál névrokonának, aki író, vívóbajnok és egykori építészhallgató, s foggal-körömmel harcol Belgrád kívánatos városszervezéséért. A legtöbb ötlete és terve dugába dől, de sosem hagy fel Kaya tanításával, önkéntesen segítve ezáltal a kalmük közösséget.

Mirjana Novaković összetett kulturális és politikai témákat illeszt egy-egy realiztikus vagy fantasztikus, részletesen kidolgozott történet kereteibe, amelyeket látszólag könnyed, fesztelen stílusban mesél el. Két regényét, *A félelem és a szolgát* (*Strah i njegov sluga*, 2000) és a *Johann 501-et* (*Johann's 501*, 2005) NIN Díjra jelölték, ami a Booker Díj szerb megfelelője. Mindkettő pozitív kritikái visszhangra és széles olvasóközönségre lelt. *A félelem és a szolga* egyetlen szavazattal maradt le a díjról, de az óriási felhajtás e körül a vámpírtörténet körül túltett minden reklámon, amit irodalmi díjak nyújthatnak. A regény hét év alatt hét kiadást ért meg, s ez egy kortárs regény esetében óriási sikernek tekinthető.

A félelem és a szolga önmagában paradoxon: egyszerre izgalmas olvasmány és egy referenciákkal gazdagon átszótt komplex kísérleti regény, amely bővelkedik politikai allúziókban, és a szerb, angol, amerikai irodalom sok szerzőjének és stílusának szellemes paródiáját adja. A XVIII. századi Belgrádban játszódó elbeszélés olyan történelmi tények körül forog, mint például 1725-ben a bécsi bizottság érkezése, akik azzal a céllal jöttek Szerbiába, hogy vámpírok után nyomozzanak. Állítólag ugyanis Petar Blagojević halála után a szerb faluban, Kiseljevóban számos paraszt azt állította halála óráján, hogy a néhai Petar eljött hozzájuk éjszaka, hogy kiszívja a vérüket. Miután a bizottság és a helyi pap exhumálta Petar testét, galagonyakarót szúrt belé és elégette, majd jelentést küldött Belgrádba és Bécsbe a „fővámpírról”, ami a bécsi nyilvános körök fő témája lett. Mirjana Novaković ezt az elcsépelet vándormotívumot használja regénye kiindulópontjaként.

A félelem és a szolga a vámpírvadászatnak két verzióját beszéli el: egyiket a férfi, másikat a nő hangján. A férfimesélő az ördög maga, Otto von Hausburg feltételezett neve alatt, a női mesélő Maria Augusta, Thurn und Taxis hercegné, a szerb kormányzó felesége. Úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint Mulder és Scully, és ugyanúgy vonzódnak is egymáshoz, a hercegnő és az ördög, akik vámpírvadászatra indulnak, hogy kivizsgálják az ügyet, és egyúttal újragondolják, mi fontos számukra az életben.

Míg Maria Augusta látszólag gondtalan élete boldogtalan házassága körül forog, Von Hausburg a harag és önmagába lebecsülésének poklában él. Az ördög egyszerre sármos és gyerekes, könnyörtelen és ravasz, erős és büszke, mégis melankolikus, öngyűlölő és öngyalázó. A regény számos figurát ábrázol éles színekkel, rengeteg európai királyt, grófot, tábornokot említ futólag, és megvetően gúnyos célzások hangzanak el Szerbia korábbi miniszterelnökéről, Slobodan Milošević-ről, aki „požarevac-i ügyes legény”-ként szerepel. A XVIII. századi Szerbia egy lezüllött és irányt tévesztett közösség, zűrzavar és céltalanság jellemzi. A szülőföld kritikus és satirikus nézőpontból való megközelítése mutatja, hogy Novaković milyen sikeresen és ügyesen kezel komplex filozófiai, pszichológiai és tudományos fogalmakat.

A minimalista fikció jegyében író Jelena Lengold szerb írónő az amerikai novellaörökségből merít, hogy beszámoljon a maguk szerény módján élő, átlagos sorokról. Történetei az örök szerelemre, annak számos győzelmére és gyötremére koncentrálnak, bemutatják megannyi módját annak, hogy tud a szerelem élni és meghalni: házasságtörés, válás, családi perpatvarok kavarnak a novellákban, a szenvedély melankóliává és magánnyá torzul. A szereplők boldogságtól való félelme szinte ugyanolyan elviselhetetlen, mint félelmük a haláltól, míg az, hogy állandóan a szerelem mulandóságával foglalkoznak, zavaros családi életükből fakad. A *Baltimore* (*Baltimor*, 2003) című regény középpontjában egy negyven év körüli nő áll, aki megpróbálja feldolgozni, hogy tönkrement a házassága, igyekszik rendezni feszült kapcsolatát édesanyjával, és felülkerekedni az alkotói válságon. A hősnőnek furcsa szokása lesz: mindennap negyed háromkor a számítógépénél ül, és webkamerával figyel egy baltimori férfit, amint munkába indul ottani idő szerint negyed kilenckor. Edgarnak nevezi el Edgar Allan Poe-ról, ő lesz a képzeletbeli barátja és szeretője. Ő építi fel a férfi mindennapjait és érzelmi életét abban a hitben, hogy a legszorosabb kötelek között alakulnak ki, és hogy a legbizalmasabb barátság akkor kötődik, amikor az emberek semmit sem tudnak egymásról. Az elbeszélés másik szála arról szól, hogy a fő-

szereplő felkeresi a pszichoanalitikusát, feltárul ket-tejük előtt magánélete, amely nem különösebben stresszes, de fájdalom, melankólia és félelem tetézi. A regény egy rejtélyes megjegyzéssel ér véget: „Soha senki nem fogja megtudni, miért mentem el, hova mentem és mi lett belőlem. Néhányan majd megpróbálják megtalálni a megfajtást első és utolsó regényemben. Baltimore-ban kezdenek majd keresni, de hiába.” A regény szóhasználata szerint a szerelem keresése csupán része volt a halálba tartó utazásnak, mégis eredményes, hiszen egy új regényt inspirált, amin a hősnő elszántan dolgozik egész idő alatt.

Ljubica Arsić számára a szerelem naiv csapdának tűnik, amely titkos dilemmáink cinikus és gúnyos ki-nevetésétől visszhangos. Az irodalmi jelenetek kaleidoszkópjából építkező fikció, a *Bébi, szeretsz?* című (*Maco, da l' me voliš?* 2005) a szerelemnek a hétköznapok szürkeségébe süllyedéséről szól. A regény annak a száz mondatnak a listáján alapul, amelyek rendszeresen előfordulnak a szerelmesek beszélgetéseiben. Mindegyik egy elbeszélés kiindulópontja lesz, amely arról szól, hogy mi történik akkor, ha a szerelmi kapcsolat megromlik a mindennapos rutin következtében. Arsić szereplői között megtaláljuk Hajduk Veljót, a szerb útonállót, Fidel Castrót, Goethét, Batmant, Napóleont és Don Quijótét. Akkor szerepelnek, amikor a szerző újírja a szerelemről és a hűségéről szóló mítoszokat – többnyire játékosan és kísérletezve, ugyanakkor szándékosan használja a kortárs kultúrából és médiából vett sztereotípiákat. Ebben az elbeszélésfűzérben férfiak és nők „az ezredért harcolnak”, vagy sportból gyilkolják egymást. Végül mindannyian elszöknek a szerelem harcmezéről, a nők „visszamenekülnek” a konyhába, a férfiak pedig elindulnak a kocsmába. Arsić szerint a rutin reménytelen játék, és könyve valójában az irodalmat vádolja a romantika megöléséért.

Ez a rövid utazás kilenc kortárs szerb író műve felé szerény hozzájárulás kíván lenni az írók magyarrá fordításához. A cikk fókuszában főként azok a fordítható fiktív művek álltak, amelyek megnyerhetik maguknak a magyar olvasót – nemcsak a kiváló narratív struktúra révén, hanem azokkal a történetekkel és történelmi adalékokkal, amelyeken a két nemzet kulturális öröksége osztozhat.

Serkédi Orsolya fordítása

Vladislava Gordić Petković (1967) Újvidéken tanít angol és amerikai irodalmat, tanszékvezető.